

Mehmed Kico

Prevođenje u razvoju arabistike

prema zapažanjima Ahmeda Smajlovića u djelu
*Falsafatu l-istišraqi wa ataruha fi l-adabi l-`arabiyyi
l-mu`asiri*

Rezime

Među rijetke evropske spisateljke koji su isticali značaj arapsko-islamske misli u preporodu evropskih naroda, uvrstio se i Ahmed Smajlović, doktorskom disertacijom čiji neznatno prerađen tekst čini sadržinu djela iz predmeta ovog rada.

Za orijentalistiku i arabistiku iz vremena najživljih neposrednih dodira među kulturama Istoka i Zapada, Ahmed Smajlović ističe da nisu uvijek vršile negativne utjecaje. Neki akteri su imali dobre zasluge u otkrivanju arapsko-islamskog naslijeđa, njegovom čuvanju i predstavljanju.

Klasični učenjaci Arapi su imali jako važnu ulogu u očuvanju naslijeđa Istoka, naročito grčkoga. Iako je grčko naslijeđe, zahvaljujući doprinosu Arapa, izvršilo snažan utjecaj na preporod u Evropi, mnogi spisatelji negiraju važnu ulogu Arapa u tom području.

Arapski prijevodi i njihova kritička obrada, dokazuju predanost Arapa poslu i pouzdanost u posredovanju. Oni nikad nisu ništa krivotvorili, za razliku od arabista koji toga nisu pošteđeni prilikom prevođenja Kur'ana i drugih teoloških tekstova.

Zbog svega istaknutoga, poželjno je otkloniti postojeće predrasude i omogućiti Arapima da, u skladu sa stvarnim zaslugama, zauzmu odgovarajuće mjesto u poretku zajednica.

Ključne riječi: *Orijentalistika, arabistika, uzajamni utjecaji u dodirima zajednica, procesi akulturacije i enkulturacije.*

Uvod

EVROPSKE NARODE I ARAPE POVEZUJU dugotrajne duhovno-kulturne veze koje su se tokom niza stoljeća razvijale i učvršćivale, a korijeni im sežu u rani srednji vijek. Poznato je da su se neki nje-mački vladari davno prijateljili s arapskim vladarima i time najavljivali zaustavljanje prolijevanja krvi, započeto u Križarskim ratovima. Time su otvarane mogućnosti kulturne razmjene u sklopu neposrednijih dodira.

Vežano uz razvoj nauke u Evropi, sada se neosnovano tvrdi da se odvijao nezavisno od neevropskih utjecaja. Pri tome se posebno insistira na utisku da je ishodište napretku bila grčka filozofska misao, kao sistematizovan zbir svih naučavanja i naučnih dostignuća. Iako je sasvim jasno da su evropski naučni pogledi imali nastavak i u vidu produžetka antičkih grčkih promišljanja o svijetu i čovjeku, s razlogom se valja pitati, kako bi naučno naslijeđe iz grčke kulture u evropsku stiglo da nije bilo arapskih prevoda i izvornih arapskih djela koja su Evropi udahnila snagu preporoda.

Postojanje drugih naroda i drugih krajeva mimo evropskih, koji su odigrali važnu ulogu u historiji, jeste činjenica koja se ne može zanemariti. Zbog toga je opravdano govoriti o Arapima koji su snažno utjecali na tok svjetskih događanja i cjelokupno čovječanstvo u tome trajno zadužili.

U sklopu opće naobrazbe na Zapadu uči se, uglavnom, da historija Svijeta, pa i nauke i umjetnosti, počinje sa Starim Egiptom i Babilonom, da se nastavlja kroz civilizacijski sjaj Grčke i Rima, da dalje prolazi kroz kršćanski srednji vijek, a završava se novim dobom u kojem se svode računi o zaslugama.

U sklopu procjenjivanja zasluga, o Evropi prije srednjeg vijeka i pratećim događajima, gotovo niko ne poklanja ozbiljnu pažnju. O tome da su Arapi bili susjedi evropskih naroda, da su im uzor bili 750 godina, dvostruko duže vrijeme nego što je trajao zlatni period grčke kulture, nema gotovo ni riječi.

U sklopu osvrta na Grke, Evropljani za Arape kažu da su "na Zapad prenijeli riznice drevnih naroda". To su jednostavne riječi za vješto zamagljivanje zasluga u civilizacijskom napretku. Na taj način se Arapima, zapravo, dodjeljuje uloga dostavljača, umanjuju im se stvarne zasluge, a zaboravu se prepušta istina o njima.

Neki pri tome insistiraju na zaslugama Siraca koji se, u neku ruku, mogu smatrati učenicima Grka. Oni su prije islama imali visoko razvijenu kulturu. Pored toga, na svom jeziku su imali i prijevode brojnih grčkih djela. Međutim, ono što su naslijedili od Grka nisu uspjeli iskoristiti kao sjeme za razvoj sopstvene civilizacije, u mjeri u kojoj su to postigli Arapi poslije njih.

Zato je poželjno proširiti vidike, vratiti Arapima pravo da u poretku zajednica zauzmu mjesto prema istinskim zaslugama. Utoliko prije što su malobrojni spisatelji priznavali da su Arapi imali blistavu ruku i um koji su obasjali Evropu. Rijetki su isticali zasluge muslimanskih učenjaka u medicini, astronomiji, matematici i filozofiji, te u očuvanju naslijeđa Aristotelove misli.

Među rijetke časne i hrabre evropske spisatelje, u čijoj prethodnici stoje Zigrid Hunke i Annemarie Schimmel, spada i Ahmed Smajlović sa svojom doktorskom disertacijom čiji, neznatno prerađen, tekst čini sadržinu djela iz predmeta ovoga rada. Iako se naslovom djela najavljuje razmatranje utjecaja evropske kulture na arapsku književnost, autor nalazi dovoljno mjesta i za procjenjivanje značaja utjecaja arapsko-islamske kulture na evropsku misao i njen postrenesansni preporod.

U vezi s ulogom orijentalistike i arabistike u vremenima najživljih neposrednih dodira među kulturama Istoka i Zapada, Ahmed Smajlović naglašava da njihovi utjecaji nisu uvijek bili negativni. Neki akteri su imali zasluge u otkrivanju arapsko-islamskog naslijeđa, njegovom čuvanju i predstavljanju. To se uvjerljivo ogleda u sastavljanju bibliografija, pisanju djela, prevođenju, kritičkoj obradi i naučnom analiziranju, te u osnivanju naučnih ustanova i prikupljanju rukopisa u raznim krajevima arapsko-islamskog svijeta.

Ne umanjujući značaj bilo koje od djelatnosti razvijanih u sklopu orijentalistike i arabistike, u ovom radu se posebno prati značaj koji autor djela, u posmatranju interakcijskih utjecaja među kulturama u dodiru, pridaje prevođenju i prevodilaštvu.

Prevođenje s arapskog i širenje arabistike

Općepoznato je da se kultura upotpunjava tako što s mjerom usvaja vrijednosti drugih zajednica u dodiru. Orijentalne vrijednosti su nesumnjivo izvršile utjecaje na latinsku kulturu, a oni su se protegli na evropske narode i njihov preporod. Međusobno se pomažući u nastavku

prethodno započelih procesa, savremene kulture se upotpunjuju i jedna drugu neprestano hrane. Ne pojavi se gotovo nijedan vrijedan rad u nekome živom jeziku, ili književnosti, a da drugi jezici ne pohitaju da to prijevodom pretoče u sebe i praktično koriste.¹ Kada je Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, nakon priključenja Bosne i Hercegovine Austro-Ugarskoj monarhiji, kao odgovoran kulturni radnik i politički predstavnik, ohrabrivao sunarodnike da “sakupljaju narodno blago, narodne pjesme, poslovice, običaje i ostale narodne umotvorine, da prevode ... u svrhe bogaćenja vlastite kulture i vlastitoga književnog blaga”,² nesumnjivo ih je pripremao da se spremni suoče s vrijednostima nove kulture u dodiru, s kojima će i sebe oplemeniti, utoliko lakše ako budu sposobni zaštititi svoje posebne vrijednosti.

Utjecaji arapsko-islamske misli na evropsku kulturu, započinjali su krajem 8. stoljeća, a kasnije su primali različite oblike prevođenja i pisanja. Postepeno su napredovali da bi vrhunac dostigli u 15. stoljeću. To je bilo vrijeme stvarnog postojanja *arabistike* koja je predstavljala vrhunac arapsko-islamskih utjecaja. “To je vrijeme u kojem je i samo dobijanje zvanja *arabist* bilo iznimna čast, toliko da su latinski profesori, poistovjećujući se s Arapima, za vrijeme dok su držali nastavu..., oblačili arapski ogrtač. Odatle počinje akademska tradicija oblačenja ogrtača”.³

Razdoblje od 1100. do 1500. godine, bilo je vrijeme koje je posvjedočilo jednu novu civilizaciju u Evropi, označenu islamskim utjecajem u području nauke. To razdoblje je poznato kao “doba *evropske arabistike*, odnosno period u kojem se Evropa poarabljivala, kad su arapske nauke i znanosti bile primaran izvor svim naučnim djelima u Evropi.”⁴ Dakle, pravi početak arabističkih studija se vezuje uz 12. stoljeće, jer se u njemu prvi put pojavljuje prijevod Kur’ana na latinski jezik, pod nadzorom Petra Venerabla.

¹ Ahmed Smajlović, *Falsafatu l-istišrāqi wa ataruhā fi l-adabi l-‘arabiyi l-mu‘āširi*, Kairo, 1980., str. 155.

² Munib Maglajlić, *Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak – djelo i vrijeme*, u: Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, *Narodno blago*, Bošnjačka književnost u 100 knjiga, Preporod, Sarajevo, bez godine izdanja, str. 48.

³ A. Smajlović, op. cit. str. 34.

⁴ Ğalāl Muḏhir, *Al-Ḥadāratu l-islāmiyyatu*, Kitābu l-‘amali, 1969., str. 9.

Širenju arabistike su doprinosili i Arapi, tako što su, gdje god su došli, užurbano radili na otvaranju škola, univerziteta, instituta, istraživačkih i prevodilačkih centara. Već u 10. stoljeću su postojali centri za prevođenje s arapskog na latinski jezik, jer se tada smatralo da je arapski jezik okrilje svjetske kulture, a latinski jezik sredstvo posredovanja Evropljana.⁵ Arapske škole su već tada uporno i uspješno djelovale u svim područjima nauke, a vodile su i brigu o prevođenju radova grčkih i muslimanskih učenjaka na latinski jezik. To uvjerljivo potvrđuje činjenica da je, čak 1130. godine, u Toledu bila osnovana škola prevođenja, koja je dragulje arapskog pjesništva pretakala u latinski jezik.

Prevođenje je u drijemljivu Evropu unosilo ugodan dah i vedar duh. Na taj dragocjeni rad su se nastavljali i drugi prevodilački sadržaji tokom 12. i 13. stoljeća, dok prijevodi s arapskog jezika nisu dostigli broj od nekoliko stotina knjiga. Najviše su prevedena djela Ar-Razija, Abu-l-Qasima az-Zahrawija, Ibn Rušda, Ibn Sine, te djela prevedena s grčkog na arapski, od Galena, Hipokrata, Platona, Aristotela, Euklida, i drugih. Ta prevedena djela su niz stoljeća bila programska osnova u nastavi na evropskim univerzitetima, a neka su se, sa svojim vrijednostima i snagom, očuvala sve do 19. stoljeća.”⁶

U to su brojni evropski istraživači, u potrazi za znanjem, odlazili na Istok, a po povratku su prosvjetljavali umove svojih sugrađana. Među prvima su bili Daniel of Morlay i Michael Scott, veliki astronom i hemičar. Scottovi prijevodi Aristotelovih radova s arapskog jezika su bili na velikom glasu.”⁷

Jedan od prvih znamenitih Italijana, koji su učili arapski jezik i dobro ga znali, bio je Gerardo di Cremona.⁸ On je dao ogroman doprinos širenju arabistike u Evropi uopće, a posebno u Italiji, jer “značajnih latinskih prijevoda arapskih knjiga nije bilo prije njega. On se potrudio da prevede i pruži uvide u dragocjena djela, kao što su: *Svaštara (Kunnašun)* i Aristotelovo djelo *Mudrosti (Al-Ahğaru)*, zatim djelo Ğabira ibn Aflaha

⁵ ‘Uṭmān al-Ka‘ āk, *Al-Ḥaḏārātu l-‘arabiyyatu fī ḥawḏi l-Baḥri l-Abyaḏi l-Mutawassiṭi*, Kairo, 1965., str. 4.

⁶ Aḥmad Ḥasan az-Zayyāt, *Aṭaru l-‘Arabi fī l-‘ilmi wa l-‘alami*, “Ar-Risālatu”, 15. januar 1933., str. 512-513.

⁷ Barnārd Lūyis, *Al-‘Arabu fī t-tārīḫi*, Prijevod: Nabīh Amīn, Bejrut, 1954., str. 9.

⁸ Nağīb al-‘Affifī, *Al-Mustašriqūna*, I, Bejrut, 1937., str. 126-127.

O astronomiji (Fi`ilmi n-nuġumi), te Ibn Sinaovo djelo *Medicina (At-Tibbu)*. Sva ta djela su davala doprinos širenju arapskih nauka u Evropi.⁹ Veći dio života, Gerardo di Cremona je proveo u Toledu, gdje je ustrajno proučavao i prevodio arapske spise.¹⁰

Interesovanje Evrope za arapski jezik se stalno povećavalo i trajno širilo, tako da su se Fridrih Drugi, kralj Sicilije, te Alfonso, kralj Kastilje,¹¹ zainteresovali za prenošenje arapskih nauka i prevođenje djela. Evropski kraljevi i prinčevi su se kasnije, u 14. stoljeću, povelili za njima dvojicom, a Evropljani su na osnovu toga shvatili da se, nakon što su se bili priklonili sablji i njome nisu postigli ništa željeno, trebaju pouzdati u druga sredstva, djelotvornija i uspješnija. U te svrhe su, 1311. godine, u Beču, pod predsjedavanjem pape Klementa Petog, održali veliki skup, na kojem su odlučili da u Parizu, Bolonji, Oksfordu i Salamanci, osnuju posebne škole, gdje će se držati nastava iz arapskog, hebrejskog i haldejskog jezika, za obrazovanje posebnih propovjednika koji će biti “sposobni pokrštavati muslimane i Židove”, ili im u sumnju dovoditi ono u šta vjeruju.¹²

Činjenica da su arapske knjige o raznim temama na latinski jezik preveli monasi, govori o njihovom interesovanju i brizi da se sačuva ono što te knjige sadrže. Oni su nosili teret prevođenja, a uz to su ih strpljivo i odgovorno ispisivali, bez obzira na potreban trud i vrijeme.¹³ Monah koji se tada bavio prevođenjem, nije se zadovoljavao dobrim prijevodom i lijepim rukopisom već je, često, knjizi dodavao i ukrase. Književni radovi tih monaha sada potvrđuju vrijednost truda koji su ulagali za dobro nauke i brušenja ljudske misli.¹⁴

Udio monaha je bio krupan korak u razvoju arabistike, nakon kojeg su i drugi znalci krenuli s prevođenjem arapskih djela na latinski i druge evropske jezike, kao i s izučavanjem arapske filozofije i nauke.

⁹ Yūsuf Ġabrā, *Tārīhu dirāsati l-luġati l-‘arabiyati bi Ūrubbā*, Maṭba‘atu š-šabābi, Kairo, 1929., str. 52.

¹⁰ A. Smajlović, op. cit. str. 62-63.

¹¹ Ibrāhīm ‘Abdu l-Maġīd al-Labbān, *Al-Mustašriqūna wa l-islāmu*, Kairo, 1970., str. 11.

¹² Muḥammad Rūḥī Fayṣal, *Aġrādu l-istišrāqi*, “Ar-Risālatu”, 15.08.1935.

¹³ Ibid., str. 76.

¹⁴ Yūsuf Ġabrā, op. cit. str. 5.

Ako su se zainteresovani donedavno školovali na Siciliji, u Toledu, te u drugim arapskim naučnim centrima, od tada su se mogli obrazovati i u svojim zemljama, pred svojim profesorima, koji su bili obrazovani pred učenjancima i profesorima Arapima.¹⁵

Italija je ubrzo postala zavičaj arabistike, a arapski jezik se među Talijanima osjetno raširio, dotle da su trgovci Venecije, Đenove, Pize i Napulja, smatrali da je životno potrebno naučiti ga, slično francuskom i engleskom jeziku danas.¹⁶

Naučna aktivnost je dovela do usavršavanja prevođenja u Parizu i Beču. Škola za strane jezike u Parizu, na čijem čelu je bio veleuvaženi Silvester de Sasi, u isto vrijeme je bila uzorak za organizovanje naučne arabistike. Bila je shvaćena potreba da se sekularistička arabistika oslobodi teologije u djelu istaknutih aktera, među kojima je istaknuto mjesto pripadalo Josepfu von Hammeru Purgstalu, članu Orijentalne akademije u Beču, kojem nije bilo premca u objavljivanju podataka o Istoku.¹⁷ U njegovo vrijeme se napredovanje arabistike završava zato što su mnoge evropske zemlje već podigle neku ustanovu za izučavanje islama, arapskog jezika i književnosti, svejedno što se i dalje glavna aktivnost vodila u krugu monaha koji su se, uz bogoslužje, posvećivali poslovima prevođenja, izučavanja, istraživanja i prenošenja.¹⁸

U Rusiji je 1754. godine istaknuto pitanje osnivanja fakulteta za orijentalne jezike u sklopu Ruske akademije nauka. U Smolensku je, 1763. godine, objavljen prvi ruski prijevod *Hiljadu i jedne noći*, a u Tobolsku u Sibiru je objavljen prvi udžbenik gramatike i sintakse arapskog jezika. Iako je to sve poznato, arabistika u Rusiji se u referentnim izvještajima, uglavnom, svodi na posljednjih 150 godina.¹⁹

Ne želeći propustiti ni odraze arabistike u sklopu bivšeg srpskohrvatskog areala, autor djela iz predmeta ovog rada, ukazuje na jedan zbir značajnih prijevoda ostvarenih u bivšoj Jugoslaviji, kao i na najvažnije

¹⁵ A. Smajlović, op. cit. str. 75.

¹⁶ Muḥammad Rūḥī Fayṣal, *Aḡrāḍu l-istišrāqi*, "Ar-Risālatu", 15.08.1935.

¹⁷ A. Smajlović, op. cit. str. 100.

¹⁸ Iṣḥāq Mūsā al-Ḥusaynī, *An-Naqdu l-adabiyyu l-mu'āsiru fī r-rub'i l-awwali mina l-qarni l-išrīna*, Kairo, 1967., str. 5.

¹⁹ Ibid., str. 66.

aktivnosti vođene na tom prostoru. Među prijevodima s arapskog jezika nakon Drugog svjetskog rata, navodi *Hiljadu i jednu noć*, *Kelilu i dimnu*, *Golubičin đerdan* od Ibn Hazma Andaluzanina, zbirku pripovjedaka od Mahmuda Taymura *Cvijet s plesnog podija*. Ukratko napominje i da je preveden niz drugih pripovjedaka i pjesama, a uz to je objavljen i znatan broj članaka o arapskoj klasičnoj i modernoj književnosti, nekoliko članaka o utjecajima arapskog na srpskohrvatski jezik, kao i znatan broj prikaza arapskih naučnih djela. Spominje, također, da je u Sarajevu osnovan Orijentalni institut, koji izdaje naučni časopis, kao stručno glasilo namijenjeno sudjelovanju jugoslovenskih orijentalista.²⁰

Najzad, potrebno je ukazati na napor arabista predstavnika različitih naroda, koji su se zanimali za objavljivanje rukopisa, njihovu kritičku obradu, prevođenje arapskih djela na svoje jezike, te izdavanje izvrsnih naučnih enciklopedija s arapsko-islamskim kulturnim naslijeđem u predmetu, koje su dobro koristile, najprije evropskim zemljama, a potom i istočnjačkim narodima.²¹

Prevođenje u sklopu interesovanja za islam

Načelno se može reći da je naučno razmatranje islama bilo manje zastupljeno nego samo objavljivanje tekstova. Ne izostaju ni dokazi o manjkavosti kriterija prilikom objavljivanja prijevoda i odabira nekih tekstova, tako da je objektivnost zavisila “od predrasuda o islamu, koje još uvijek postoje u glavama nekih evropskih istraživača”.²²

Nije bilo isključeno ni da neki u sebi kriju neprijateljstvo prema islamu i Arapima, što ih je dovodilo do zastranjivanja i udaljavanja od istine i pravičnosti. Međutim, ne smije se potcijeniti činjenica da su oni arapsko naslijeđe zahvatili otkrivanjem, sakupljanjem, čuvanjem, ocjenjivanjem i izradom kataloga. Da nije njihovog rada, mnoga građa bi ostala nabacana među zidovima biblioteka, muzeja i u sjedištima društava. Oni su uložili ogroman trud u izučavanju, kritičkoj obradi, objavljivanju, prevođenju i pisanju o naslijeđu.²³

²⁰ A. Smajlović, op. cit. str. 228.

²¹ Ibid., str. 103.

²² Muḥammad al-Bahiyy, *Al-Fikru l-islāmiyyu fi taṭawwurihi*, Bejrut, 1971., str. 587-588.

²³ A. Smajlović, op. cit. str. 103.

Arabistika se zanimala za izučavanje svih aspekata Kur'ana. Istraživala je njegovu historiju, kompoziciju, Objavu, objavljivanje, sakupljanje, njegove naravi, izvornost, tumačenje, prevođenje, njegov stil i jezik, njegovu *ljudskost* i *božanstvenost*, njegovu filozofiju, njegov utjecaj na jezik i književnost, njegovu misao, razumijevanje Kur'ana kao glavnog izvora vjerozakona i obreda. Zanimala se i za njegovo uspoređivanje s drugim nebeskim knjigama, kao i za druga dodirna pitanja. Zato, na koje god djelo ili rad iz arabističke literature naiđe, istraživač će se uvjeriti da ono razmatra nešto iz Kur'ana, ili neko pitanje povezano s njim.²⁴

Plamen prevođenja je upalio Petar Venerabl prijevodom Kur'ana u 12. stoljeću, a krug je odmah proširio Gerardo di Cremona. Toma Akvinski je prevođenje još dublje ukorijenio sastavivši čuvenu raspravu *Istraživanje protiv idolopoklonika* koju je napisao potaknut potrebama misionarstva među Arapima i drugim muslimanima, u svrhe kritikovanja islamskog vjerovanja i promovisanja kršćanskoga, uz pozivanje na razum i vjeru zajedno, odlučan da se ostvaruju te namjere.²⁵

Čini se da je Maksim Rodinson bio dosta subjektivan kada je tvrdio da se arabistika, sa svojim naučnim usmjerenjem, organizovanim prevođenjem, educiranjem stručnih kadrova u naučnim centrima, počevši od 18. stoljeća, oslobađala okova teologije, da bi postala samostalna i slobodna nauka koja račune polaže samo sebi.²⁶ Sasvim suprotno dokazuje pristup nekih židova prevođenju arapske moderne književnosti, kako u pogledu tematike tako i u izražavanju svoga ličnog stava. U takav utisak se skladno uklapa odluka izraelskog istaknutog političara, Abe Ebana, kada za prevođenje bira *Dnevnik seoskog prokuratora*, sa željom da predstavi društveni život Egipta, zbog toga što *Dnevnik ...* ilustruje mnoge složenosti društvene zbilje na egipatskom selu, a prikazivanje teškog života u arapskom svijetu, osnovni je cilj napora koji se u Izraelu ulažu prilikom prevođenja arapske književnosti i arapske misli na hebrejski i engleski jezik.²⁷

Međutim, bez obzira na stav i namjere pojedinaca, vrijednosti poruka Kur'ana i islamskog naučavanja, putem prevođenja su u svijet

²⁴ Ibid., str. 174-175.

²⁵ Ibid., str. 194.

²⁶ Ibid., str. 211.

²⁷ Ibid., str. 152.

prenosile mudrosti islama, te tako uspostavljale odgovarajuću klimu za čvršću saradnju između svijeta polumjeseca i svijeta križa.²⁸

Postrenesansno prevođenje na arapski jezik

Uz prevođenje ogromnog broja arapskih djela na razne jezike, vodilo se računa i o otkrivanju nepoznatih rukopisa, njihovoj kritičkoj obradi i izradi kataloga. Iz dana u dan je napredovala arapsko-islamska misao, iz generacije u generaciju se potvrđivala njena izvornost, a “prošlost je poprimala značenje onog što se o njoj obznanjuje, šta joj ... osigurava novo osamostaljenje, procvat i veliki napredak.”²⁹ U okrilju arabistike je uspostavljen i drugi smjer prevođenja, s evropskih jezika na arapski. Stoga je poželjno arabistiku shvatiti kao jedan “od najvažnijih faktora modernog književnog preporoda i povezanosti s evropskom mišlju, u sklopu koje su arabisti trud ulagali na putu obogaćivanja arapskog jezika i njegove književnosti.”³⁰

U djelima nekih arapskih spistelja ima naglasaka kroz koje autori pozivaju na prevođenje evropskih nauka i umjetnosti, ističući da prevođenje znači upoznavanje s evropskim genijem i bogatstvom misli. U vezi s tim, upućivan je poziv: “Prevodimo, pridajimo veći značaj prevodiocu, jer je on posrednik koji nas upoznaje s velikom ljudskom porodicom”.³¹ Zagovarano je prevođenje velikih književnih i naučnih djela na arapski jezik.

U tome su se posebno isticali neki velikani, kao što je bio Rifa`a Rafi`at-Tahtawi koji se bavio prevođenjem i pisanjem, a vodio je računa i o obnavljanju arapskog stila, njegovog oslobađanja od oponašanja. Pozivao je u oslobađanje i obrazovanje žene, oživljavanje arapske književnosti i njenih ishodišta. Interesovao se za novinsku djelatnost i vršenje njene misije. Po tome se on smatra istaknutim pionikom modernog arapskog preporoda, liderom pokreta prevođenja i prenošenja u

²⁸ Ibid., str. 238.

²⁹ R. Ġārūdī, *Aṭaru l-ḥadārati l-‘arabiyyati ‘alā t-taqāfati l-‘ālamīyyati*, “Aṭ-Ṭalī‘atu”, januar 1970., str. 128.

³⁰ ‘Umar ad-Dassūqī, *Naṣātu n-naṭri l-ḥadīṭi wa taṭawwuruḥu*, Drugo izdanje, Kairo, b.g.i., str. 371.

³¹ Ibid., str. 126.

sklopu preporoda, te stubom novinarstva i književnosti. Uz sve to, on je najistaknutiji lider modernog naučnog preporoda u cijelom arapskom svijetu. U području prevodilaštva, težio je popravljanju prijevoda s drugih jezika, koji se objavljuju u novinama, jer je znao da oni imaju utjecaj u oblikovanju književnog ukusa čitalaca, što uvjetuje vođenje računa o ljepoti riječi, čvrstoći izraza i prihvatljivosti misli.³²

Neki izvjestioci o razvoju prevodilaštva u modernom dobu, insistiraju na tome da su oglašavanje nezavisnosti Egipta u izvedbi velikoga Muhammada `Alija, 1768. godine, te pojavljivanje Društva za prevođenje u Dimjatu, bili prava prekretnica. Među udruženjima treba spomenuti i Naučno društvo (Ġam `iyyatu l-ma `arifi), osnovano 1868. godine – to je prvo egipatsko naučno udruženje koje se pojavilo s ciljem širenja kulture putem objavljivanja, pisanja i prevođenja, a u njegovom osnivanju je sudjelovao znatan broj uglednika. Za njima slijedi Geografsko društvo (Ġam `iyyatu l-ġugrafiyyati), osnovano 1875. godine, jedna od najvažnijih egipatskih naučnih ustanova.³³

Prevođenje i pisanje su bili sredstva objavljivanja i odašiljanja misli najvećem broju umova i ruku koje ih jedva čekaju. Prevođenje je sa žarom buktalo i “u prvim godinama vladavine hediva Isma `ila. Većina onog što je tada prevedeno, bilo je iz raznih oblasti nauke, iz geometrije, medicine, vojnih zanata, i drugog, zbog potrebe zemlje za tom vrstom obrazovanja, iako su se neki Rifa `ini učenici posebno zanimali za razna pojedinačna obilježja književnosti, pravnu nauku i historiju.”³⁴

Prevođenje je “nastavilo napredovati i cvjetati, da bi obuhvatila vrijedna misaona djela iz engleske, francuske, njemačke, talijanske i drugih kultura, dakle, iz književnosti naprednih živih zajednica. Arapska književnost se nije suzdržavala od prihvatanja evropskog naslijeđa, već mu je otvarala prostor među svojim granama, udahnujući mu snagu u svome širokom prostoru”.³⁵ Počele su se otvarati štamparije, jednako u arapskim i islamskim zemljama. Pokretani su brojni časopisi.

³² A. Smajlović, op. cit. str. 482.

³³ A. Smajlović, op. cit. str. 453.

³⁴ Ibid., str. 106.

³⁵ Ibid., str. 56.

Objavljene su hiljade radova, knjiga, enciklopedija, a iz smrti su vraćene hiljade rukopisa.³⁶

Evropske nauke je bilo moguće prenijeti i usvojiti, a što se tiče evropske književnosti, taman i kad se radi o obavljenom prevođenju, ona nije mogla presudno utjecati na arapski mentalitet, niti se podudariti s orijentalnim senzibilitetom. “Svaka književnost ima svoje okruženje i motive koje izražava na svojim stranicama. To je činjenica koja se apsolutno ne može zaobići, a to je nešto što izvire iz prirode književnosti”.³⁷ Većina arapskih pisaca je nadahnuće za svoje književno pisanje crpila iz izvornog arapskog naslijeđa, braneći jezik, istražujući njegovu literaturu i historiju, pokazujući značaj Arapa.

Spisatelji nisu propuštali kritikovati evropski kolonijalizam i turski despotizam, da bi, istovremeno, kroz prevođenje predstavljali istinske vrijednosti svjetske književnosti, snažeći time borbu za oslobađanje misli od tradicionalizma i obnavljanje stila. Izdajući novine i časopise, podržavali su žene i njihov položaj u društvu, pozivali u jedinstvo i otpor. Njegovali su i brojne druge aktivnosti koje su vodile rađanju preporoda i usmjeravale ka oslobađanju.³⁸

Otkako je počelo prevođenje s drugih jezika na arapski, utjecaj prevodilaštva je počeo prodirati u misao, kulturu i književnost, toliko da je gotovo dirigovalo svom raspoloživom snagom. To se događalo od kraja 19. stoljeća, kada je počela vidljiva konfrontacija izvorne arapsko-islamske misli, na jednoj strani, te uvezene arabističke misli, na drugoj strani, što se jasno očitovalo tokom vremena koje je slijedilo.

Zaključak

Klasični učenjaci Arapi su imali jako važnu ulogu u očuvanju naslijeđa Istoka, naročito grčkog, koje je od njih preuzeo Zapad. Iako je to naslijeđe, zahvaljujući djelatnom doprinosu Arapa, izvršilo presudan utjecaj na moderni preporod u Evropi, ima spisatelja koji negiraju važnu ulogu Arapa i muslimana na tom polju. Oni nastoje umanjiti vrijednost

³⁶ A. Smajlović, op. cit. str. 459.

³⁷ ‘Abdu r-Raḥmān ‘Uṭmān, *Al-Adabu l-ḥadīṭu fī l-bilādi l-‘arabiyyati*, 1965., str. 32.

³⁸ Anwar al-Ġundī, *Al-Islāmu wa t-taqāfatu l-‘arabiyyatu fī muwāḡahati taḥaddiyāti l-isti‘māri wa šubḥāti t-ta‘rībi*, Kairo, b.g.i., str. 1.

arapskih prijevoda, kako orijentalnih tako i grčkih dragocjenosti, potvarajući ih nekad nepreciznostima, a nekad nerazumijevanjem tekstova koje su preveli.

Posmatran u hronološkom nizu, pravi pokret prevođenja je krenuo iz smjera grčkog jezika ka arapskom, a nastavljen je prenošenjem s arapskog na latinski jezik. Međutim, postoji suštinska razlika u odnosu prema samoj ulozi posredovanja, koja pomaže da se shvati odgovornost Arapa u jednom novom svjetlu. Arapski prijevodi grčkog naslijeđa i njihova kritička obrada, dokazuju svu predanost Arapa poslu, njihovu pouzdanost u posredovanju i iskrenost, kako u starim tako i u novim vremenima. Oni nikad nisu pokušavali iskriviti, ili krivotvoriti, kao što su to činili neki arabisti, ranije i sada, prilikom prevođenja Kur'ana i drugih tekstova. Ukoliko ih je, ponekad, razumijevanje donekle sputavalo, što je svojstveno ljudskoj naravi, izostajala je namjera da se bilo šta zbog vlastitog interesa preinači na štetu drugoga.

Iako je u nekim slučajevima grčko naslijeđe prevedeno najprije na sirijski, a nakon toga na arapski jezik, nije opravdano umanjivati mu vrijednost, budući da su isti akteri prijevoda na sirijski, uglavnom, te vlastoručne prijevode, nedugo kasnije, prenijeli i na arapski jezik. Takvi prijevodi nisu lišeni dobrih obilježja kao ni prijevodi grčkih djela koji su kasnije korišteni u Evropi, a za nove korisnike su često bili posredovani većim brojem jezika.

Kad su nosioci orijentalistike i arabistike nastojali upoznati Istok, duboko ući u njegove misaone horizonte putem izučavanja njegove literature i kulture, imali su metodologiju koja je, gledano prema većini njihovih djela, prijevoda i kritičkih obrada, trebala ispuniti prvenstveno njihove praktične ciljeve. Međutim, uprkos svemu, oni i sada vrše snažan utjecaj na arapski moderni preporod uopće, a posebno na savremenu arapsku književnost ♦

Mehmed Kico

Translation in the Development of Arab Studies according to

Ahmed Smajlović in *Falsafatu l-istishraqi wa ataruha fi l-adabi l-`arabiyyi l-mu`asiri*

Summary

The few European authors who focused on the significance of Arab Islamic thought in European renaissance include Ahmed Smajlović, whose doctoral thesis is the subject of this paper, in slightly re-edited form.

Ahmed Smajlović insists that in the times of the most lively, direct contacts between Eastern and Western cultures, Oriental and Arab studies did not always exert negative influences. Some of the actors of those contacts should be credited for uncovering the Arab Islamic heritage, for its promotion and preservation,

Classical Arab scholars played an important role in preserving the Eastern heritage, particularly Greek. Although the Greek heritage influenced the European renaissance mainly thanks to Arab scholars' contribution, numerous authors deny their significance in this area.

Arabic translations and their critical reviews prove the Arabic dedication and reliability in mediation. They never forged anything, unlike the Arab scholars who were not spared when translating the Qur'an and other theological texts.

Due to all this, the current biases should be removed and Arabs should be allowed to take the credit they are due and assume their rightful place in the family of nations.

Key words: Oriental studies, Arab studies, mutual influences in community contacts, acculturation and enculturation processes.

Literatura

1. `Abdu l-Karim, Ahmad `Izzat: *Tariku t-ta`limi fi `asri `Ali*, Kairo, 1944.
2. `Affifi (al-), Nağib: *Al-Mustašriquna*, I, Bejrut, 1937.
3. Bahiyy (al-), Muhammad: *Al-Fikru l-islamiyyu fi tatawwurihi*, Bejrut, 1971.
4. Dassuqi (ad-), `Umar: *Našatu n-nalri l-hadili wa tatawwuruhu*, Drugo izdanje, Kairo, b.g.i.

5. Faysal, Muhammad Ruhi: *Agradu l-istišraqi*, "Ar-Rislatu", 15.08.1935.
6. Ćabra, Yusuf: *Tariku dirasati l-lugati l-`arabiyati bi Urubba*, Matba`atu š-šababi, Kairo, 1929.
7. Ćarudi, R.: *Alaru l-hadarati l-`arabiyati `ala l-laqafati l-`alamiyyati*, "At-Tali`atu", januar 1970.
8. Ćundi (al-), Anwar: *Al-Islamu wa l-laqafatu l-`arabiyatu fi muwa`ahati tahaddiyati l-isti`mari wa šubhati t-ta`ribi*, Kairo, b.g.i.
9. Hasan, Muhammad `Abdu l-Gani: *Dirasatun fi l-adabi l-`arabiyi wa t-tariki*, Ad-Daru l-qawmiyyatu li t-tiba`ati wa n-našri, Kairo, b.g.i.
10. Husayni (al-), Ishaq Musa: *An-Naqdu l-adabiyu l-mu`asiru fi r-rub`i l-awwali mina l-qarni l-`ișrina*, Kairo, 1967.
11. Ka`ak (al-), `Ulman: *Al-Hadaratu l-`arabiyatu fi hawdi l-Bahri l-Abyadi l-Mutawassiti*, Kairo, 1965.
12. Kwaylariņg, T.: *Aš-Šarqu l-adna*, Prijevod: `Abdu r-Rahman Muhammad Ayyub, Kairo, b.g.i.
13. Labban (al-), Ibrahim `Abdu l-Maĝid: *Al-Mustašriquna wa l-islamu*, Kairo, 1970.
14. Luyis, Barnard: *Al-`Arabu fi t-tariki*, Prijevod: Nabih Amin, Bejrut, 1954.
15. Maglajlić, Munib: *Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak – djelo i vrijeme*, u: Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, *Narodno blago*, Bošnjačka književnost u 100 knjiga, Preporod, Sarajevo, bez godine izdanja.
16. Muzhir, Ćalal: *Al-Hadaratu l-islamiyyatu*, Kitabu l-`amali, 1969.
17. Smajlović, Ahmed: *Falsafatu l-istišraqi wa alaruha fi l-adabi l-`arabiyi l-mu`asiri*, Kairo, 1980.
18. Šayyal (aš-), Ćamalud-Din: *Tariku t-tarĝamati wa l-harakatu l-laqafiyatu fi `asri `Ali*, "Al-Fikru l-islamiyyu", Kairo, 1951.
19. `Ulman, `Abdu r-Rahman: *Al-Adabu l-hadilu fi l-biladi l-`arabiyati*, 1965.
20. `Urwa (al-), `Abdu l-Lah: *Al-Aydyuluĝiyatu l-`arabiyatu l-mu`asiratu*, Bejrut, 1970.
21. Zayyat (az-), Ahmad Hasan: *Alaru l-`Arabi fi l-`ilmi wa l-`alami*, "Ar-Rislatu", 15. januar 1933.